

СТАНОВИЩЕ

на

доц. д-р Снежана Димитрова, ПИФ, ЮЗУ „Н. Рилски“

за

научната дейност на доц. дин **Орлин Стаменов Събев**, единствен кандидат в конкурса за академична длъжност „професор“ в професионално направление 2.2.

История и археология, научна специалност „Документалистика, архивистика, палеография, вкл. историография и изворознание“ за нуждите на Секция „Културна история на балканските народи“ при Института по балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“, обявен в „Държавен вестник“, бр. 52/30.06.2017

1. Въведение:

Научната продукция (за периода 2006 – 2017г.), с която доц. дин **Орлин Стаменов Събев** кандидатства в конкурса, се състои от три монографии и 66 други научни публикации – студии, статии (вкл. енциклопедични), рецензии и отзиви за книги. Едната от монографиите е на английски език (издание на Босфорския университет), останалите публикации в по-голямата си част (75%) са на чужди езици, основно на турски и английски (включително и две от рецензиите), но също и на френски, немски и гръцки. Част от тях са в български и международни реферирани списания (не е даден импакт фактор), а броят на цитиранията на научните трудове на О. Събев е общо 387 – 240 са в чуждестранни и 88 в български научни публикации, а 59 са в докторски дисертации. Все факти, които, въпреки че не е посочен h-индексът, са достатъчно показателни за видимостта и тежестта на неговата продукция, за това колко разпознаваема е неговата компетентност в научните среди (у нас и в чужбина). За същото говори както големият брой (33) негови участия в международни научни форуми (конференции, конгреси, семинари) у нас и в чужбина, така и публичните му лекции (9) на български и чужди езици – те осмислят османското културно-историческо наследство през детайлите на плавното отваряне на империята за европейските влияния, включително и създаването (еволюционно, а не революционно) на позитивни нагласи сред мюсюлманската общност към печатната технология (която е християнско дело).

Тематичният спектър и проблемният регистър на неговите изследвания отговарят и на научната специалност на конкурса, и на профила на секцията (за чиито нужди е обявен конкурсът) – те се отнасят до въвеждането в научно обръщение на огромен корпус от османски документи от наши и чужди архиви и са свързани с изучаването на културата на Балканите през призмата на образователните институции (включително образователна теория и идеология), историята на книгопечатането и четенето в Османската империя. Тези изследвания, задавайки и сравнителен контекст (характера на османското законодателство и средата на практическото му приложение) за изучаване на културните развития на господстващия етнос, но и на подчинените народи (от християнските милети), са важен принос към прогреса на световната османистика. Доколкото след 1980-те той се свързва с осмислянето и преодоляването на историческото наследство на **Ст. Шоу и П. Витек** – парадигмата на упадъка (decline paradigm), за да се разкрие динамиката на процесите в Османската империя, които водят до качествено нова фаза в нейното развитие. Симптоматиката на тези процеси са не само военните поражения, но и промените в културните политики на централните власти – султана (харема) и Портата; или както пише в една от статиите си Събев, мирисът на барут все повече се заменя с уханието на лалетата, но и от призмата на мастилото на първата османска печатница – (Б.1).

Постепенното изоставяне на „гази етоса“ и засилване на централистичните политики по пътя на реформиране на класическата структура на османското общество (в чийто ефект обаче се засилват центробежните сили, влиянието на харема, но и властта на „провинциалните елити и бюрокрация“), както и развитието на институциите (от класическата епоха) – идеализирани от османските историци от 17-ти век (някои от тях рекрутирани като девширме), но и разглеждани от други (като Наима, например) през вътрешния им потенциал (на собствено ислямски) за преобразуване (по посока на *друг* икономически и социален напредък), са белезите на периода, който все по-определено се назовава като „пост класически“. Изследването на тези процеси не през парадигмата на войната, а през тази на културата, е ключов залог за цялостната научна продукция на Събев – тя, унаследявайки и развивайки научните постижения на **Михаила Стайнова**, има своя принос и за преосмислянето на придаваната кризисна идентичност (на дълъг период от развитието на Османската империя). Преименуването на преди наричаната „епоха на криза“, без да се засяга времевият ѝ обхват (16-ти – 18-ти век), остава само по себе си признак и за нови препрочити на познато историческо минало, а неговото отстояване (и въвеждане) в нашата историография (и в публичното пространство) се дължи на приносния характер на съвременната българска османистика, към която принадлежат научните публикации на О. Събев.

Така, от една страна, разнищването на историографската традиция от 17-ти век (заради особеното ѝ влияние върху мисленето и по-сетнешното възприемане на реформаторските политики), бивайки неотделима част от съвременните османистични изследвания (не само в Турция), закономерно ще попада и в изследователския фокус на Събев (Б21); този интерес към специфични историографски дирения е разширен както по посока на конкретен историографски обзор на съвременната българска османистика, направен в сравнителен план с основните тенденции в съвременното развитие на научните полета, които ориентират днешните османистичните изследвания (в света), така и по посока на въвеждането на нови историографски проблеми и дискуссионни теми (пораждани и от неговите извороведчески изследвания) – виж: Б 22; В 1, В 1.1, В 2, В 4, В 7, В 8, В 8.1, В 9, В 11, В 13, В 15, В 15.1, В 17, В 18, В 18.1, В 18.2. От друга страна обаче, онова, което трайно приковава неговите интереси са именно онези проблематики, които задават облика на културологичните изследвания в съвременната османистика, извеждайки я в качествено нов етап; проблеми и теми, каквито са характера на знанието на господстващия етнос и османските образователни политики, но и техните конкретни практики и пораждания институционален контекст – медресета, библиотеки и други училища (включително и за религиозните малцинства през епохата на Танзимата – християните). Но какво всъщност *още и друго* ни разкрива първата османска печатница за османското общество (през 18-ти век), както и биографията на Мютеферика, също симптоматична за историята на 18-ти век, остават страстните научни занимания на О. Събев – виж Б 1, Б 4, Б 4.1, Б 2, 5, Б 5.1, Б 5.2, Б 7, Б 7.1, Б 7.2, Б 7.3, Б 7.4, Б 14, Б 16, Б 16.1, Б 21; В 5, В 6, В 6.1, В 10, В 14, В 19, В 20; Г 1, Г 2).

Тъкмо последните тематизации и проблематизации, свързани да разкриват съдържателния контекст на онези базисни отношения (религия – познание – индивид – субект – личност), откъдето изплува специфичният образ на историческите общества (и конкретни общности), не само правят важни и приносни изследванията на Събев, но се превръщат и във вътрешно условие за неговото възходящо научно развитие, а именно да поема по пътя на нови изследователски предизвикателства. Затова, не изненадващ и случаен, а по-скоро очакван е неговият преход към изучаването на *сексуалността* и историята на *проституцията*, теми, които все по-определено попадат в изследователския му фокус (виж Б 11, Б 20, Б 20.1.). Показателна в това отношение е и неговата рецензия (на английски език) за книгата на Елиф Екин Акшит (на турски език)

за професионалното образование за момичетата (края на 19-ти и първите десетилетия на 20-ти век), при която той показва добра осведоменост в областта на new gender studies – <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/aspasia/4/1/>. Поставям акцент върху тази рецензия, тъй като тя разширява познавателния контекст на студентите (по „Етнология с чужд език“ и „История“ в ЮЗУ „Н. Рилски“), които изучават харема и през статиите на същата авторка, очертаващи различен образ на тази важна в структурата на османското общество институция, а именно ролята ѝ за женското образование сред мюсюлманската общност в империята.

Но тези тематика имат особен изследователски предмет – тялото, за чийто контрол и владение се борят разни институции (и техните дискурсивни практики). Процеси, чието изучаване на свой ред повдига завесата към различна социална история (не само в случая на Османската империя) – болести и социален порядък, но и към колизията на основополагащите залози на патриархалния и модерен ред (както показват и съвременните работи на турски и английски историци за проституцията в Османската империя през Първата световна война, но с референции и интересни препратки към по-ранните периоди, включително и Танзимата). Тези емпирични и теоретични залози обаче, отсъствайки от неговите занимания (според представените статии), явно ще останат нов научен хоризонт за изследователската работа на О.Събев. Но всъщност оттук, така се разкриват перспективността и потенциала за силното научно бъдеще на младия професор – да, той е на 47 години.

2. *Монографии:*

Монографията на О. Събев за Робърт Колеж, в двете си адаптирани издания на английски и български език – *Spiritus Roberti: Shaping New Minds and Robert College in Late Ottoman Society (1863–1923)* и *Робърт колеж и българите*, няма да бъде предмет на това становище. Тъй като тя основно отразява внушителните постижения на неговата голяма дисертация, с която той придоби научно звание „доктор на историческите науки“ и чиято значимост, отправяйки и конкретни забележки (от теоретико-емпиричен характер), съм обсъдила и подчертала в друго публикувано становище (на сайта на същия институт). Това се отнася и за няколко студии и статии (общо 10) на български и чужди езици, които третираат същата тематика, а именно ролята на тази уникална протестантска институция за развоя на образованието, първо на подвластните християни на Балканите, а после и на самите османци, през ефекта ѝ за формиране и еманципиране на новите, модернизационни, елити, в региона.

Затова по-обстойно ще се спра на другия труд на О. Събев – *Книгата и нейният храм (историята на османските библиотеки в България)*, 2017, който отразява нов етап в неговото научно развитие. Защото тук той за първи път обвързва в едно цялостно изследване трите основни проблематики (които, нека пак подчертая, определят характера на османистичната културология), когато се заема да покаже как османските образователни концепции и практики влияят върху тематичната характеристика на колекциите (лични) и в обществените библиотеки. А често първите се вливат в последните или пък частните сбирки полагат основите на книгохранилищата с обществен достъп, т.е. те, независимо от произхода си, се свързват през по-широки социални функции, размивайки границите между частната и публична сфера (според неговия анализ). Оттук той задава нова методологична рамка на изследването си, за да преследва ясната си научна амбиция – да разкрие как и защо „знанието, приютено в книжно тяло“ (първо ръкописно, а после печатно) влиза в света на правоверните мюсюлмани (представители на различните съсловия на професионалните османци и на раята: занаятчии и търговци). И със самото това да

размишлява върху връзките на тематичното съдържание на сбирките (в различни образователни институции и частните притежания) с професионалните интереси и духовните потребности (основно доминирани от разбирането на Исляма за смисъла на земното и отвъдното). При това, Събев не пропуска и важен аспект от мястото на *книгата* („като дом на знанието“) в човешките взаимоотношения – предмет на естетическа наслада и основа за етическо формиране, но и на търговски интерес (както показват наследствени описи, *някои изучавани за първи път от автора*).

В този смисъл книгата на О. Събев е важен принос в методологията на емпиричното изследване, а без последното трудно бихме пристъпили към теоретично осмисляне на наследството на османските библиотеки в българските земи през важните им социални функции (особено през 19-ти век, когато публичната сфера ще центрира вниманието на модернизационните елити в османската империя).

Друг важен аспект на книгата е, че авторът не пропуска да постави в сравнителен (европейски) контекст не само характера на образователните религиозни институции (и техните залози), но и съдържанието (в количествени и качествени показатели) на обществените и частни колекции на книжовното наследство (на двата свята, на православни и мюсюлмани).

Същевременно разкривайки организацията на живота на конкретни образователни религиозни институции с техните библиотеки (през наглед досадно емпирична информация за заплати на библиотекари, на преподаватели, описите на фондовете на библиотеките, наследствени регистри отразяващи частни колекции), О. Събев всъщност пробужда любопитството за нивата на грамотност сред самия османски елит (заради характера и тематиката на частните колекции). Още повече, че авторът цитира интересни находки на книжни колекции, които са притежание на жени (съпруги и дъщери, които са наследили съответно своите високопоставени съпрузи или бащи), което повдига въпроси около образоваността на османската жена (извън султанския харем) в съответната епоха. Но той показва, например липсата на медицински книги сред сбирките на лекари (хирурзи), и обратно наличието им в частната колекция на представител на класата на военните („хората на сабята“), който се оказва и собственик на книги, които не са сред полезните четива, съгласно ислямската концепция за утилитарното познание в земния живот (чийто смисъл е човек да се подготвя за „вечното блаженство“). За мен това е интересна следа за по-сетнешни изследвания и то през парадигмата на микроисторията, за да се разшири знанието ни за светоусещането (разширяващия се духовен кръгзор) на елита, който е носител на модернизацията в Османската империя – военните.

Така цялата книга (поделена на пет глави, логически обвързани в изучаването *местата* на съхранение на знанието през важната метафора в ислямската култура за „дома“), освен другото, показва важни страни на приемствеността в научното поле – тя критично надгражда, уточнява и запълва много празнини в предходни изследвания (за основателите, структурата, книжните фондове и географското разпространение на османските библиотеки в България).

Всъщност тук ще спра и ще се огранича само да подчертая защо тази книга е важна *и за студентите* по Нова и съвременна балканска история (в Югозападния университет). Защото чрез нея, освен другото, те ще се сблъскат както с ефикасността на аграрните институции в случая вакъфа (а на места и мукатаата, примерът на Брезник) за насърчаване на османската икономия (културна и благотворителна), така и ще добият представа за конкретните юридически практики при създаване на благотворителна фондация (свързана със статута на библиотеките и начините за осигуряване на достъп до фондове за обществена полза и ползване).

В тази книга, на мен обаче, ми се щеше да прочета по-задълбочени анализи, надхвърлящи школата на Анали (тук представена през идеите на Льо Гоф за функционалността на книгата в живота на средновековния човек). Щеше ми се все пак да прочета страници за това как „книгата“ формира и развива въображението (нещо, което се загатва в изследването на Събев по отношение на сбирките с поезия). Знаем, че това не е била целта на автора, но характерът на изследването има такъв потенциал за развитие. Със сигурност тази книга ще отвори хоризонти пред новата социално-икономическа история на Османската империя, поставяща във фокуса на научния интерес практическото минало (в смисъла на Х. Уайт), а именно „социално контекстуализираните съновидения, мечти, страхове, желания на отделния индивид“. Те всъщност, макар и по-различен начин, а именно през съдържанието и структурата на отделни изследователски случаи (свързани с емблематични фигури от класата на „професионалните османци“) се отстояват в изследователската работа на Дж. Хатуей. Казвам това, защото откривам влиянието ѝ върху научните позиции на О. Събев.

3. Студии и статии:

О. Събев участва в конкурса и с огромен брой студии и статии, както вече отбелязах по-горе. Те са тематично свързани и често надграждат и развиват проблеми, които трайно владеят неговия интерес или които са били периферни и за самите негови изследвания – много често преработени, те стават глави от неговите книги (каквото е случаят и с трите негови монографии). Затова през тях искам да изявя методологичната специфика на научната работа на О. Събев, даваща, поне за мен, пълнеж на онова, което наричаме „теоретично обещание на една емпирия“. Неговите статии (и студии) често участват в дебати (някои с ясни граждански залози) и са породени от детайли, които са се изплъзнали от предходните изследвания (включително и от неговите) по дискуссионната тема. Те тръгват оттам, откъдето наблюдението се отклонило или от отказа за наблюдение, без да въвеждат, поне имплицитно, рефлексии върху това, но пък обогатяват неговия изследователски инструментариум. Така той удържа и важен аналитичен подход, който сам по себе си разкрива много от дефицитите в научното поле и ни казва доста за нас самите като учени и граждани – показателно в това отношение е и обръщането му към криминалните романи като вдъхновение за исторически методи, което е важна част от протокола на микроисторическото изследване; само да припомня, че бащите на микроисторията са размишлявали много върху „Откраднатото писмо“ на Едгар Алън По, отстоявайки новата тогава парадигма. Още повече, че О. Събев също често избира да тръгне по онези следи, „които казват нещо много различно, от това което на пръв поглед ни показват“. Никак не е случайно, че той прибегва до литературни примери, за да изрази ‘чувствителността’ на инструментариума към емпирия, която предизвиква и настоява за нови и различни изследвания на известни факти (и истини). „В очакване на Годо“, например, е входът за отхвърляне на детерминистични подходи в историята, за да се валидират понятия като ‘случайност’ и ‘шанс’ в изследователското поле и очертае ролята на индивида в историческия процес (5, 5.1). На същата научна кауза служи и Прустовата меланхолия („В търсене на изгубеното време“), за да се положи делото на Мютеферика в контекста на историята на османския елит, дело, което изглежда външно спрямо османското общество и сякаш избледняло (но и безследно) след смъртта на първия османски печатар (който е с християнски произход) – виж 5.2.

Отказвайки да следва безкритично сведения и факти, които изглеждат установено знание, подлагайки на съмнение твърдения, които са предавани в историографската традиция, той показва значението на разностранното емпирично

изследване, което достига до първоизточника. А той често остава обвит в идеологическите пластове (на историческото време) и заглушаван в онова, което метафорично наричаме „шепота на дискурса“, каквито са случаите с много исторически истини. Тук ще посоча два примера.

Тръгвайки от смяната на името на едно търговишко село – от Чикендин на Лиляк, той показва как се дешифрира палимпсест, за да се прояви важен пласт от историята (през миналото на едно малко селище). Изследвайки демографското селищно развитие през данъчни регистри и стигайки до най-ранните османски описи, той говори за куманските следи тук, за да разкрие същността на историческия парадокс – наименование, което е било грешно възприемано като „турско“ (а всъщност е с предосмански произход) и затова през 1934 г. е сменено с мисленото за българско име Лиляк, но то обаче се оказва с турско-персийски произход (статия номер 4). И със самото това очертава негативната работа на политическата идеология върху тайните на миналото, скрити в дебрите на архивите, но показва и работата на родовата памет (дедите на О. Събев са свързани с това място).

В дебата около „турските кости от Плевен“ О. Събев прави и друго – виж Б 22. Тръгвайки от онова, което се представя за анекдот (в пресата от 1881г.), но възбуждайки напрегнат дебат в медиите и през 2016г., той засилва тъкмо тук нормализиращата роля на науката като въвежда през строги аналитични процедури (по отваряне на архиви) ясни научни аргументи за разнищване на истината за „политизиран факт“ (тогава и днес), отнасящ се до съдбата на костите на загиналите османски войници през 1877г. Политизация, често замъгляваща научната дискусия, всъщност в този случай кара да се стигне до сърцевината на *друг* проблем – научния *habitus* и публичното пространство на историята. О. Събев доказва, че историята с „турските“ кости от Плевен е недостоверна точно както *Levant Herald* твърди още през 1881г., но само въз основа на научни аргументи и дълбинни анализи, което ще рече че той потвърждава тезата на своите опоненти, но само и единствено в рамките на научната дискусия (очертани от нейната нормативна реторика и етика). И със самото това отстоява много емпирични и теоретични залози на нашата историография – да се насърчава доброто познаване на ерата на Танзимата, на всекидневието в империята (в неговите специфики и противоречия), санитарното дело по време на война, но и разбирането на сензацията като критичен подход към познатото и непознато минало, както и ролята на детайла за подкопаване на много установени исторически истини. Оттук той отстоява и ролята на гражданското образование по история, но и значението на рефлексивното поле за историческото изследване.

И тъкмо заради елегантния диалогично-полемичен режим на неговите текстове, ще подчертая, че в тази студия има малко недоглеждане, когато Събев пише, че през 1881г. „Хърватия и Черна гора са част от Австро-Унгария“. И известно недооценяване какво се залага като политика (компенсации от Русия за участието при Плевен) и идеология (обща национална идентификация) в акта на „румънското правителство и народ“ (да препогребат своите войници, за разлика от незаинтересованите действия на воювалите големи империи) – залозите тук не са хуманни и хуманитарни, а ключови за хомогенизиращата национална идеология (при нея военните гробища, от какъвто ред е мавзолеят при с. Гривица, имат и педагогически функции: да възпитават в примера на националната саможертва). Никак не е случайно, че следите за тези политически действия на младата румънска държава (в тази студия) идват от мемоарите на Ст. Заимов, който „тогава е председател на комитета „Цар Освободител Александър II“ (създаден по негова инициатива през 1899 г.) и посещава местата на полесраженията около Плевен“, които всъщност са и общите места на националната памет – Б 22, с.88.

Всъщност тези негови методи говорят много за онази креативна меланхолия, в чийто ефект едно отношение към загубата се превръща в друго, напомняйки ни и за твърденията на З. Фройд, че нашето его се гради от нашите загуби. Меланхолия, която е изследователски предмет, но и важен метод, в съвременните социални науки.

4. Заключение

Познавам О. Събев лично, но се запознах най-напред с неговите текстове и след това с автора. Неговото участие в интердисциплинарните семинари и публичните лекции в нашия университет оставя винаги отпечатък върху студентите и колегите. Неговите книги и определени статии са част от задължителната литература за студентите в различни исторически дисциплини при нас; те са и във фонда на университетската библиотека.

Всичко казано дотук ми дава пълно основание да подкрепя убедено кандидатурата на доц. дин Орлин Събев за професор в научната специалност „Документалистика, архивистика, палеография, вкл. историография и изворознание“ за нуждите на Секция „Културна история на балканските народи“ при Института по балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“.

09.11.2017г.
София

Член на журито:
Доц. д-р Снежана Димитрова